

BÀI 28

NHỮNG NGÔI SAO XA XÔI (Trích)

ĐỌC – HIỂU VĂN BẢN

I – MỤC TIÊU CẦN ĐẠT

Giúp HS :

– Cảm nhận được tâm hồn trong sáng, tính cách dũng cảm, hồn nhiên trong cuộc sống chiến đấu nhiều gian khổ, hi sinh nhưng vẫn lạc quan của các nhân vật nữ thanh niên xung phong trong truyện.

– Thấy được nét đặc sắc trong cách miêu tả nhân vật (đặc biệt là miêu tả tâm lí, ngôn ngữ) và nghệ thuật kể chuyện của tác giả.

– Rèn luyện kĩ năng phân tích tác phẩm truyện (cốt truyện, nhân vật, nghệ thuật trần thuật).

II – NHỮNG ĐIỀU CẦN LƯU Ý

1. Lê Minh Khuê thuộc thế hệ những nhà văn bắt đầu sáng tác trong thời kì kháng chiến chống Mĩ. Những tác phẩm đầu tay của cây bút nữ này ra mắt vào

đầu những năm 70 của thế kỉ XX, đều viết về cuộc sống chiến đấu của thanh niên xung phong và bộ đội trên tuyến đường Trường Sơn, đã gây được sự chú ý của bạn đọc. Từ sau năm 1975, sáng tác của Lê Minh Khuê bám sát những biến chuyển của đời sống, đề cập nhiều vấn đề bức xúc của xã hội và con người với tinh thần đổi mới mạnh mẽ. Lê Minh Khuê là nhà văn có sở trường về truyện ngắn, với ngòi bút miêu tả tâm lí tinh tế, sắc sảo, đặc biệt là tâm lí nhân vật phụ nữ.

2. Truyện *Những ngôi sao xa xôi* thuộc trong số những truyện ngắn đầu tay của tác giả. Truyện viết về ba cô gái trong một tổ trinh sát phá bom ở một cao điểm trên tuyến đường Trường Sơn những năm chiến tranh chống Mĩ. Đường Trường Sơn và những cô gái thanh niên xung phong, những anh bộ đội lái xe đã thành đề tài của nhiều tác phẩm thơ, truyện, ca khúc trong thời kì kháng chiến chống Mĩ. Trong số đó, tiêu biểu có thể kể tới những bài thơ của Phạm Tiến Duật, Lâm Thị Mĩ Dạ, truyện ngắn *Mảnh trăng cuối rừng* của Nguyễn Minh Châu,... Truyện ngắn này của Lê Minh Khuê có nhiều điểm gặp gỡ với các tác phẩm cùng đề tài, nhưng vẫn có những đặc sắc riêng. Trong truyện cũng có những câu chuyện và các chi tiết về cuộc sống gian khổ hiểm nguy, về những chiến công hằng ngày, về sự dũng cảm và hi sinh của những người trẻ tuổi trên tuyến đường Trường Sơn. Cái tạo nên sức hấp dẫn của truyện ngắn này là ở sự am hiểu cận kề cuộc sống cùng với tâm lí, tình cảm và suy nghĩ của những con người trẻ tuổi trên tuyến đường Trường Sơn. Truyện được trần thuật qua lời một nhân vật và cũng là nhân vật chính : Phương Định – cô gái thanh niên xung phong rất trẻ và nhiều mơ mộng, có tâm hồn nhạy cảm và trong sáng. Chính bằng cách lựa chọn vai kể ở ngôi thứ nhất này, nhà văn đã tạo được thuận lợi để biểu hiện đời sống nội tâm với nhiều cảm xúc, ấn tượng, hồi tưởng của nhân vật, làm hiện lên vẻ đẹp trong sáng, hồn nhiên của những cô gái thanh niên xung phong. Cố nhiên chiến tranh còn có mặt trái và cuộc sống, số phận của con người trong chiến tranh, dù là cuộc chiến tranh chính nghĩa, có không ít những mất mát, éo le, bi kịch. Những tác phẩm viết sau năm 1975 và nhất là trong thời kì đổi mới, sẽ có điều kiện để nhìn nhận hiện thực chiến tranh một cách toàn diện hơn, thấu đáo hơn. Truyện ngắn này của Lê Minh Khuê, cũng như nhiều tác phẩm khác được viết ngay trong thời kì chiến tranh, không phải không có hạn chế trong cách phản ánh hiện thực và con người. Những tác phẩm này chỉ chủ yếu thể hiện chủ nghĩa anh hùng, vẻ đẹp tâm hồn, tư tưởng và những phẩm chất cao cả của con người

Việt Nam trong cuộc chiến tranh yêu nước được nhìn nhận theo khuynh hướng sử thi, mà truyện *Những ngôi sao xa xôi* của Lê Minh Khuê là một trường hợp tiêu biểu.

3. Truyện ngắn này có cốt truyện khá đơn giản. Tác giả thành công trong việc tạo dựng được rõ nét khung cảnh và không khí ở một trọng điểm trên tuyến đường Trường Sơn, bằng một vài nét miêu tả không rườm rà. Nhưng thành công hơn cả là nghệ thuật miêu tả tâm lí và ngôn ngữ nhân vật. Bằng cách trần thuật từ ngôi thứ nhất – nhân vật cô thanh niên xung phong Phương Định – tác giả đã diễn tả một cách tự nhiên và sinh động những tâm trạng, cảm xúc, ý nghĩ của những cô gái ở giữa chiến trường, luôn đối mặt với cái chết mà vẫn sống hồn nhiên, lạc quan, giàu tình cảm và không ít mơ mộng. Chiến tranh làm cho họ dày dạn và cứng cỏi hơn, nhưng vẫn không thể làm mất đi ở họ sự nhạy cảm, nét hồn nhiên và mơ mộng của tuổi trẻ. Phù hợp với tâm lí nhân vật, tác giả cũng sử dụng hệ thống ngôn ngữ, cả lời trần thuật và lời đối thoại, khá linh hoạt, tự nhiên, đậm chất trẻ trung.

III – TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC CÁC HOẠT ĐỘNG DẠY – HỌC

Hoạt động 1. Giới thiệu bài.

Nên mở đầu bằng việc nói về thế hệ trẻ trong cuộc kháng chiến chống Mĩ để dẫn vào giới thiệu tác phẩm và tác giả. GV có thể đọc một đoạn thơ về những cô gái thanh niên xung phong trong thơ Phạm Tiến Duật hay Lâm Thị Mĩ Dạ để dẫn vào bài.

Hoạt động 2. Hướng dẫn đọc – hiểu văn bản.

1. Đọc và tìm hiểu chung về tác phẩm (câu 1 trong SGK).

– Truyện này khá dài, văn bản đưa vào SGK đã lược bỏ một số đoạn nhưng cũng còn dài vì phải bảo đảm giữ được sự trọn vẹn của cốt truyện và tâm trạng nhân vật. Vì thế không cần thiết phải cho HS đọc toàn bộ văn bản ở đầu tiết học, chỉ cần đọc phần đầu truyện (giới thiệu về ba nhân vật) và một trong hai phần tiếp theo (phần hồi tưởng của Phương Định về thời học sinh và phần tả tâm trạng, hành động của các nhân vật trong cuộc phá bom). Những đoạn không đọc, GV cần tóm tắt nội dung cho HS để theo dõi mạch truyện.

Khi đọc cần chú ý thể hiện được giọng điệu ngôn ngữ của truyện, mà chủ yếu là lời của nhân vật cô thanh niên xung phong Phương Định – một cô gái Hà Nội vào tuyến đường Trường Sơn. Câu văn trong truyện phần nhiều là dạng câu kể xen với câu tả và thường là câu ngắn, gần với khẩu ngữ, khi đọc cần thể hiện được đặc điểm này của lời văn.

– GV yêu cầu HS tóm tắt truyện. Truyện ngắn này có cốt truyện rất đơn giản, nhưng vì mạch truyện phát triển theo dòng ý nghĩ, tâm trạng của nhân vật, đan xen giữa hiện tại và quá khứ được tái hiện trong hồi tưởng nên khó tóm tắt.

Có thể tóm tắt nội dung truyện như sau :

Ba nữ thanh niên xung phong làm thành một tổ trinh sát mặt đường tại một trọng điểm trên tuyến đường Trường Sơn. Họ gồm có hai cô gái rất trẻ là Định và Nho, còn tổ trưởng là chị Thao lớn tuổi hơn một chút. Nhiệm vụ của họ là quan sát địch ném bom, đo khối lượng đất đá phải san lấp do bom địch gây ra, đánh dấu vị trí các trái bom chưa nổ và phá bom. Công việc của họ hết sức nguy hiểm vì thường xuyên phải chạy trên cao điểm giữa ban ngày và máy bay địch có thể ập đến bất cứ lúc nào. Đặc biệt, họ phải bình tĩnh đối mặt với thần chết trong mỗi lần phá bom – mà công việc này diễn ra hằng ngày, thậm chí mấy lần trong một ngày. Họ ở trong một cái hang, dưới chân cao điểm, tách xa đơn vị. Cuộc sống của ba cô gái ở nơi trọng điểm giữa chiến trường dù khắc nghiệt và nguy hiểm nhưng vẫn có những niềm vui hồn nhiên của tuổi trẻ, những giây phút thanh thản, mơ mộng và đặc biệt là họ rất gắn bó, yêu thương nhau trong tình đồng đội, dù mỗi người một cá tính. Phương Định, nhân vật kể chuyện và cũng là nhân vật chính, là một cô gái giàu cảm xúc, hay mơ mộng, hồn nhiên và luôn nhớ về những kỉ niệm của tuổi thiếu nữ, với gia đình và thành phố thân yêu của mình. Ở phần cuối, truyện tập trung miêu tả hành động và tâm trạng của các nhân vật, mà chủ yếu là của Phương Định, trong một lần phá bom, Nho bị thương và sự lo lắng, săn sóc của hai người đồng đội.

– Truyện được trần thuật từ ngôi thứ nhất và người kể chuyện cũng là nhân vật chính. Sự lựa chọn ngôi kể như vậy phù hợp với nội dung tác phẩm và tạo thuận lợi để tác giả miêu tả, biểu hiện thế giới tâm hồn, những cảm xúc và suy nghĩ của nhân vật. Truyện viết về chiến tranh cố nhiên có những chi tiết, sự việc về bom đạn, chiến đấu, hi sinh, nhưng chủ yếu vẫn hướng vào thế giới nội tâm, làm hiện lên vẻ đẹp tâm hồn của con người trong chiến tranh. Tạo được

hiệu quả đó, một phần quan trọng là nhờ ở cách lựa chọn nhân vật kể chuyện như đã nói ở trên.

2. Phân tích nhân vật, chủ yếu là Phương Định – nhân vật kể chuyện (câu 2, 3 trong SGK).

– Ba nhân vật nữ thanh niên xung phong trong tổ trinh sát mặt đường.

GV cho HS tìm nêu những nét chung ở họ và những nét tính cách riêng ở mỗi người.

+ Hoàn cảnh sống và chiến đấu : Họ ở trên một cao điểm, giữa một vùng trọng điểm trên tuyến đường Trường Sơn, tức là ở nơi tập trung nhất bom đạn và sự nguy hiểm, ác liệt. Không những thế, công việc của họ lại càng đặc biệt nguy hiểm. Họ phải chạy trên cao điểm giữa ban ngày, phơi mình ra giữa vùng trọng điểm đánh phá của máy bay địch. Sau mỗi trận bom, họ phải lao ra trọng điểm, đo và ước tính khối lượng đất đá bị bom địch đào xới, đếm những quả bom chưa nổ và dùng những khối thuốc nổ đặt vào cạnh nó để phá. Đó là một công việc phải mạo hiểm với cái chết, luôn căng thẳng thần kinh, đòi hỏi sự dũng cảm và bình tĩnh hết sức. Nhưng với ba cô gái thì những công việc ấy đã trở thành công việc thường ngày. ("Có ở đâu như thế này không : đất bốc khói, không khí bàng hoàng, máy bay đang âm ì xa dần. Thần kinh căng như chão, tim đập bất chấp cả nhịp điệu, chân chạy mà vẫn biết rằng khắp chung quanh có nhiều quả bom chưa nổ. Có thể nổ bây giờ, có thể chốc nữa. Nhưng nhất định sẽ nổ... Rồi khi xong việc, quay lại nhìn cảnh đoạn đường một lần nữa, thở phào, chạy về hang.")

+ Họ là những cô gái còn rất trẻ, cá tính và hoàn cảnh riêng không giống nhau, nhưng đều có những phẩm chất chung của những chiến sĩ thanh niên xung phong ở chiến trường : tinh thần trách nhiệm cao đối với nhiệm vụ, lòng dũng cảm không sợ hi sinh, tình đồng đội gắn bó. Ở họ còn có những nét chung của các cô gái trẻ : dễ xúc cảm, nhiều mơ ước, hay mơ mộng, dễ vui mà cũng dễ trầm tư. Họ cũng thích làm đẹp cho cuộc sống của mình, ngay cả trong hoàn cảnh chiến trường (Nho thích thêu thùa, chị Thao chăm chép bài hát, Định thích ngắm mình trong gương, ngồi bó gối mơ mộng và hát).

+ Dù trong một tập thể nhỏ rất gắn bó với nhau nhưng ở mỗi người vẫn có những nét cá tính. Phương Định vốn là một cô học sinh thành phố, nhạy cảm và

hồn nhiên, thích mơ mộng và hay sống với những kỉ niệm của tuổi thiếu nữ vô tư giữa gia đình và thành phố của mình. Chị Thao ít nhiều có từng trải hơn, không dễ dàng hồn nhiên, mơ ước và dự tính về tương lai có vẻ thiết thực hơn nhưng cũng không thiếu những khát khao và rung động của tuổi trẻ. Chị chiến đấu dũng cảm, bình tĩnh, nhưng lại rất sợ khi nhìn thấy máu chảy.

– Tập trung phân tích nhân vật Phương Định.

+ Phương Định là con gái Hà Nội vào chiến trường. Cô có một thời học sinh hồn nhiên, vô tư lự bên người mẹ, một căn buồng nhỏ ở một đường phố yên tĩnh trong những ngày thanh bình trước chiến tranh ở thành phố của mình. Những kỉ niệm ấy luôn sống lại trong cô ngay giữa chiến trường dữ dội. Nó vừa là niềm khao khát, vừa làm dịu mát tâm hồn trong hoàn cảnh căng thẳng, khốc liệt của chiến trường.

+ Vào chiến trường đã ba năm, đã quen với những thử thách và nguy hiểm, giáp mặt hằng ngày với cái chết, nhưng ở cô cũng như những đồng đội, không mất đi sự hồn nhiên, trong sáng và những mơ ước về tương lai. Nét cá tính ở nhân vật được thể hiện khá rõ. Phương Định là cô gái nhạy cảm, hồn nhiên, hay mơ mộng và thích hát ("Tôi mê hát. Thường cứ thuộc một điệu nhạc nào đó rồi bịa ra lời mà hát. Lời tôi bịa lộn xộn mà ngớ ngẩn đến tôi cũng ngạc nhiên, đôi khi bò ra mà cười một mình", "Tôi thích nhiều bài. Những bài hành khúc bộ đội hay hát trên những ngã đường mặt trận. Tôi thích dân ca quan họ mềm mại, dịu dàng. Thích *Ca-chiu-sa* của Hồng quân Liên Xô. Thích ngổi bó gối mơ màng : "Về đây khi mái tóc còn xanh xanh...". Đó là dân ca Ý trữ tình giàu có, phải lấy giọng thật trầm. Thích nhiều").

+ Cũng giống như hai người đồng đội trong tổ trinh sát, Phương Định yêu mến những người đồng đội trong tổ và cả đơn vị của mình, đặc biệt cô dành tình yêu và niềm cảm phục cho tất cả những người chiến sĩ mà hằng đêm cô gặp trên trọng điểm của con đường vào mặt trận.

– Tác giả tỏ ra am hiểu và miêu tả sinh động tâm lí của những cô gái thanh niên xung phong, mà tiêu biểu là nhân vật Phương Định.

+ Cũng như các cô gái mới lớn, Phương Định nhạy cảm và quan tâm đến hình thức của mình. Cô tự đánh giá : "Tôi là con gái Hà Nội. Nói một cách khiêm tốn, tôi là một cô gái khá. Hai bím tóc dày, tương đối mềm, một cái cổ cao, kiêu

hãnh như đài hoa loa kèn. Còn mắt tôi thì các anh lái xe bảo : "Cô có cái nhìn sao mà xa xăm !". Cô biết mình được nhiều người, nhất là các anh lính để ý và có thiện cảm. Điều đó làm cô thấy vui và cả tự hào, nhưng chưa dành riêng tình cảm cho một ai. Nhạy cảm, nhưng cô lại không hay biểu lộ tình cảm của mình, tỏ ra kín đáo giữa đám đông, tưởng như là kiêu kì.

+ Tâm lí nhân vật Phương Định trong một lần phá bom đã được miêu tả rất cụ thể, tinh tế đến từng cảm giác, ý nghĩ dù chỉ thoáng qua trong giây lát. Mặc dù đã rất quen công việc nguy hiểm này, thậm chí một ngày có thể phải phá tới năm quả bom, nhưng mỗi lần vẫn là một thử thách với thần kinh cho đến từng cảm giác. Từ khung cảnh và không khí chứa đầy sự căng thẳng đến cảm giác là "các anh cao xạ" ở trên kia đang dõi theo từng động tác, cử chỉ của mình, để rồi lòng dũng cảm ở cô như được kích thích bởi sự tự trọng : "Tôi đến gần quả bom. Cảm thấy có ánh mắt các chiến sĩ dõi theo mình, tôi không sợ nữa. Tôi sẽ không đi khom. Các anh ấy không thích cái kiểu đi khom khi có thể cứ đàng hoàng mà bước tới". Ở bên quả bom, kẻ sát với cái chết im lìm và bất ngờ, từng cảm giác của con người như cũng trở nên sắc nhọn hơn : "Thỉnh thoảng lưỡi xẻng chạm vào quả bom. Một tiếng động sắc đến gai người cứa vào da thịt tôi. Tôi rùng mình và bỗng thấy tại sao mình làm quá chậm. Nhanh lên một tí ! Vỏ quả bom nóng. Một dấu hiệu chẳng lành". Tiếp đó là cảm giác căng thẳng chờ đợi tiếng nổ của quả bom.

Qua những đoạn phân tích ở trên, cùng với rất nhiều chi tiết trong truyện, ngòi bút của Lê Minh Khuê đã miêu tả sinh động, chân thực tâm lí nhân vật, làm hiện lên một thế giới nội tâm phong phú, nhưng trong sáng, không phức tạp. Cách nhìn và thể hiện con người thiên về cái tốt đẹp, trong sáng, cao thượng cũng là phương hướng chủ đạo và thống nhất trong văn học Việt Nam thời kì kháng chiến. Cũng nằm trong hướng chung đó, nhưng truyện của Lê Minh Khuê không rơi vào tình trạng giản đơn, công thức, dễ dãi vì tác giả đã phát hiện và miêu tả được đời sống nội tâm với những nét tâm lí cụ thể của nhân vật.

3. Nhận xét về đặc điểm nghệ thuật của truyện (câu 4* trong SGK).

Ở phần trên, khi phân tích nội dung và nhân vật, cũng đã chỉ ra một số đặc điểm nổi bật của nghệ thuật truyện. Đến đây, GV giúp HS khái quát lại những điểm nổi bật trong nghệ thuật của truyện ngắn này.

– Về phương thức trần thuật : truyện được trần thuật từ ngôi thứ nhất, cũng là nhân vật chính. Cách này tạo điều kiện thuận lợi để tác giả tập trung miêu tả thế giới nội tâm của nhân vật và tạo ra một điểm nhìn phù hợp để miêu tả hiện thực cuộc chiến đấu ở một trọng điểm trên tuyến đường Trường Sơn.

– Một nét đặc sắc nổi bật là nghệ thuật xây dựng nhân vật, chủ yếu là miêu tả tâm lí (đã phân tích ở phần trên).

– Ngôn ngữ và giọng điệu : ngôn ngữ trần thuật phù hợp với nhân vật kể chuyện – cô gái thanh niên xung phong người Hà Nội – tạo cho tác phẩm có giọng điệu và ngôn ngữ tự nhiên, gần với khẩu ngữ, trẻ trung và có chất nữ tính. Lời kể thường dùng những câu ngắn, nhịp nhanh, tạo được không khí khẩn trương trong hoàn cảnh chiến trường. Ở những đoạn hồi tưởng, nhịp kể chậm lại, gợi nhớ những kỉ niệm của tuổi niên thiếu hồn nhiên, vô tư và không khí thanh bình trước chiến tranh.

Hoạt động 3. Tổng kết.

– GV cho HS phát biểu cảm nhận của mình về các nhân vật trong truyện, qua đó hình dung về thế hệ trẻ thời kì kháng chiến chống Mĩ. Có thể kết hợp gọi lại những hình ảnh về thế hệ trẻ trong kháng chiến ở các tác phẩm đã học, như *Bài thơ về tiểu đội xe không kính* (Phạm Tiến Duật), *Ánh trăng* (Nguyễn Duy), *Chiếc lược ngà* (Nguyễn Quang Sáng).

– Dựa vào phần *Ghi nhớ*, GV tổng kết về giá trị nội dung và đặc điểm nghệ thuật của truyện.

Hoạt động 4. Hướng dẫn luyện tập.

Bài tập 1. Cho HS làm ở nhà.

Bài tập 2. GV dựa vào phần phân tích nhân vật Phương Định ở trên, gợi ý cho HS nêu cảm nghĩ của mình. Bài tập này có thể kết hợp trong phần tổng kết bài.